

SÖZLÜKLERDE GÜVENİRLİK: TÜRKÇE SÖZLÜK'TE BEN, SEN, O, BİZ, SİZ, ONLAR

Sami BASKIN*

Geliş Tarihi: Şubat, 2017

Kabul Tarihi: Mayıs, 2017

Öz

Sözlükler, insanların kelimelerle ilgili bilgi ihtiyacını karşılayan eserlerdir. Bu yüzden kendilerine başvuran kişilere güvenilir bilgiler sunmalıdır. Güvenilir bilgi ise, sadece doğru bilgi sunmak olarak algılanmamalıdır. Sözlükler birer kelime listesi olduklarından bu listenin belli bir düzen içerisinde hazırlanmış olması da güvenilirliğin kapsamına dâhil edilmelidir. Bu geniş bakış açısı, güvenirliliğin biri sözlüksel düzenlemeye, biri de sözlük içindeki bilgilerin tutarlılık ve doğruluğuna ait olmak üzere iki farklı boyutta tanımlamasını da beraberinde getirir. Güvenirlilik, sözlüksel düzenleme açısından benzer durumlar için aynı işlemin uygulanmış olmasıdır (tekrar edilebilirlik). Bilgi açısından ise tutarlı ve doğru şeylerin söylenmesidir.

Türkçe Sözlük'ün ihtiva ettiği 92.292 sözün evrenini oluşturduğu bu çalışmada, “Ben, Sen, O, Biz, Siz, Onlar” maddelerinin güvenilir bilgiler sunup sunmadığı araştırılmıştır. Örnekleme oluşturan bu maddelere ait bilgiler, önce belge tarama yoluyla diğer sözlüksel unsurlar içinden seçilmiş ve sistemli bir şekilde bir araya getirilmiştir. Sonra bu maddeler, sözlük bilimi ilkeleri çerçevesinde güvenirlilik açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme aynı zamanda iki problem cümlesinin de cevabı niteliğindedir. Bunlar “*Türkçe Sözlük'te yazımı aynı olan madde başlarının dizimi tutarlı mıdır?*” ve “*Türkçe Sözlük'te eşdeğer tanımlar benzer dil bilgisel etiketlere sahip midir?*” sorularıdır.

Araştırma sonucunda *Türkçe Sözlük'te* bulunan “ben, sen, o, biz, siz, onlar” maddelerinde eş adlılık durumu söz konusu olduğunda sözlüğün bütüncül yapısının tüm maddeler için aynı işlemediği görülmüştür. Ayrıca madde içinde verilen dil bilgisel etiketler ile tanımlar arasında bir uyumsuzluk olduğu ve eşdeğer tanımlamalar için farklı dil bilgisel etiketlerin verildiği tespit edilmiştir. Bu yüzden ilgili maddelerin tekrar elden geçirilmesi ve modern sözlük bilimi anlayışına uygun olarak yeniden yazılması gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Güvenirlilik, bütüncül yapı, parçacıl yapı, dil bilgisel etiket, eş adlı kelimeler, sözlüksel düzenleme.

* Yrd. Doç. Dr.; Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, samibaskin@gmail.com.

RELIABILITY IN DICTIONARIES: BEN, SEN, O, BİZ, SİZ, ONLAR İN TÜRKÇE SÖZLÜK

Abstract

Dictionaries are works that meet people's needs for information about words. Therefore, they should provide reliable information to the person who applied to them. Reliable information should not be perceived as providing only correct information. Due to the dictionaries are word lists, their preparing in a certain order should also be included in the scope of reliability. This broad view leads to the definition of reliability in two different aspects, one for lexicological arrangement and the other for consistency and correctness of the information in the dictionary. Reliability is to apply the same process for similar situations in terms of lexicographical arrangements (repeatability). And from the point of knowledge, reliability is to say consistent and correct things.

92.292 words in Türkçe Sözlük (Turkish Dictionary) forms the population of this study in which it is researched whether "ben, sen, o, biz, siz, onlar" provide reliable information or not. The information of these articles which form the sample have first been chosen among the other lexicographical components through document scanning and systematically compiled. Then, these articles have been evaluated within the frame of lexicology principles in terms of reliability. At the same time, this evaluation is also a response to two problem statements. These are the questions such as "Is the syntagm of the headwords which have the same spelling in Türkçe Sözlük consistent?" and "Do the equivalent definitions in Türkçe Sözlük have similar grammatical labels?".

As a result of the research, it has been seen that the macro structure of the dictionary is not the same for all the articles when there is homonymy in the articles "Ben, Sen, O, Biz, Siz, Onlar" in Türkçe Sözlük. It has also been found that there is a discrepancy between the grammatical labels given in the article and the definitions and it has been determined that different grammatical labels are given for equivalent definitions. Therefore, it is necessary to handle the related articles again and rewrite them in accordance with the modern lexicography understanding.

Keywords: Reliability, macro structure, micro structure, grammatical label, homonym, lexicographical arrangements.

Giriş

Güvenirliliği iki farklı anlamda düşünmek mümkündür. Birincisi “güvenilir olma durumudur” ki bu “kendisinden bekleneni vereceğine veya yapacağına inanılmak, emin olunmak, itimat edilmek” (Ayverdi, 2011: 449) demektir. Sözlükler insanların kelime ile ilgili bilgi ihtiyaçlarını karşıladığından doğru, güvenilir, itimat edilen bilgiler sunmalıdır. Bunu sağlayacak ve kontrol edecek olan mekanizma güvenirliliğin ikinci anlamında saklıdır. Güvenirliliğin ikinci anlamı, bir durum ya da nesnenin “kendisinden bekleneni vermesini, kendisine inanılmayı, ondan emin olunmayı” sağlayacak yol ve yöntemlerle donatılmış olmasıdır. Bu güvenirliliğin terim karşılığıdır ve daha çok psikoloji, eğitim gibi sosyal bilimlerde kullanılmaktadır. Ancak bunu tüm alanlara uygulamak mümkündür. Çünkü bu haliyle güvenirlilik, herhangi bir ürünün, kavramın veya ölçme aracının geçerliğini belirlemek için

kullanılan önemli bir göstergedir (Tekin, 2009: 55) ki ilgili alanlarda “duyarlılık, genellenebilirlik, kararlılık/kararsızlık, tekrar edilebilirlik, tutarlılık” gibi farklı karşılıkları bulunmaktadır.

Güvenirliği duyarlılık olarak kabul edenler onu, bir “ölçme aracının veya ölçme sonuçlarının biriminin büyüklüğü ile” ilişkilendirmişlerdir. Onlar “birimi küçük olan ölçme aracı veya sonucu, birimi büyük olandan daha duyarlıdır; dolayısıyla daha güvenlidir” (Baykul, 2000: 142) tezini savunmuşlardır. Bu teze göre milimetre çizgilerine sahip bir cetvel ile yapılan ölçümden elde edilen sonuçlar, sadece santimetre çizgilerine sahip cetveldən elde edilen sonuçlara göre daha güvenilirlerdir. Çünkü ilk cetvel ölçmeye daha duyarlıdır ve daha küçük birimleri ölçebilir.

Güvenirliğe genellenebilirlik anlamını yükleyenler onu, “bir bireye ilişkin elde edilen bir puan (ölçme sonucu), gözlenen puanının, aynı bireyin olası tüm koşullarda alacağı puanların ortalamasına genellenebilirliği olarak” (Güler, Kaya Uyanık ve Taşdelen Teker, 2012: 2) tanımlamışlardır. Bu, tartılmak isteyen bir bireyin üzerine çıktığı terazi 90 kg değerini gösteriyorsa, bu değerın bireyin sabah uyandığında, öğlen yemeğinden sonra veya uyumaya gittiğinde aynı olduğunu, değişmeyeceğini varsaymaktır.

Güvenirliği tekrar edilebilirlik olarak tanımlayanlar için bu terim, “aynı araçla ölçülen bir durumun birden fazla ölçümde benzer sonuçlar vermesidir” (Baykul, 2000: 142). Örneğin üzerine çıkılan bir terazi ilk tartıda 90 kg değerini gösteriyorsa, nesne değişmediği sürece farklı zamanlardaki tüm tartılarda aynı değeri göstermelidir. Terazi bir tartıda 90 kg, diğerinde 89 kg, daha sonrakinde 92 kg değerini göstermemelidir. Tüm ölçümlerde 90 kg değeri tespit edilmelidir. “Bir nitelik aynı araçla birden çok defa ölçüldüğünde birbirinden farklı sonuçlar alınıyorsa, bu ölçme sonuçları kararsızdır; bunların doğruluğuna şüphe ile bakılır” (Baykul, 2000: 142). Bu türden araçların kullanılması sağlıklı sonuçlar vermez. 90 kg olan bir değerin, her ölçümde 90 kg çıkması veya “bir niteliğe ait ölçmelerin benzer şartlarda tekrar elde edilmesi” (Baykul, 2000: 142) önemlidir.

Güvenirliği tutarlılık olarak kabul edenler ise onu “bütünü oluşturan parçaların birbiriyle uyumu, birbirini tamamlaması” olarak düşünmüşler. Bu görüşe göre bireylere uygulanan herhangi bir testin içinde yer alan “maddelerin testin bütünlüğünü” (Baykul, 2000: 142) zedelememesi önemlidir. Örneğin sıfatlarla ilgili bir başarı testi hazırlarken bütün soruların içeriği sıfatlarla ilgili olmalıdır. Bu testin içerisinde zamirlerle veya diğer dil bilgisi konularıyla ilgili sorular yer almamalıdır. Aynı şekilde bir nesnenin düzenlemesi veya yazımında takip edilen bir yol olmalı ve o yol bütün aşamalarda takip edilmelidir.

Bu araştırma iki kısımdan oluşmaktadır: ilk bölümde güvenilirlik, tekrar edilebilirlik; ikinci bölümde ise tutarlılık anlamında kullanılmıştır. Tekrar edilebilirlik durumu, *Türkçe Sözlük*'ün bütüncül yapısında (macrostructure) araştırılmış ve eş adlı madde başlarının benzer sözlüksel değerlere göre listelenip listelenmediği kontrol edilmiştir. Tutarlılık durumu ise *Türkçe Sözlük*'ün parçacıl yapısı (microstructure) ile ilişkilendirilmiştir. Bu aşamada madde içinde verilen bilgi ile dil bilgisel etiketler arasında bir tutarlılık olup olmadığı araştırılmıştır.

Sözlük yazmanın kendine has yönleri, aşamaları ve kuralları vardır. Bir sözlük yazarı, öncelikle sözlüğünü hazırlayacağı dilin söz varlığını, ses, yapı, köken vb. özelliklerini araştırır ve bunlarla ilgili bilgiler toplar. Topladığı bilgileri de amacına ve hitap edeceği sözlük kullanıcılarına göre seçer ve düzenler. Modern sözlüklerde bu düzenleme işi çeşitli bölümlerden (basılı eserlerde ön, orta ve son bölüm) oluşan bir eser ortaya çıkarır. Kitap halindeki genel sözlüklerin ilk bölümünde önsöz ve bilgilendirme amaçlı yazılar (kısaltmalar, metin içinde kullanılan kodların açıklamaları, sözlüğün dili, yazarları, amaçları, kullanım bilgisi vb.) bulunur. Bu sözlüklerin asıl metni ise orta kısımdadır. Burada derlenen sözcükler belli bir düzen içerisinde (alfabetik, kavram alanına göre vb.) kullanıcılara sunulur. Son kısımda ise bazı terimler (dil bilgisi notları, ağız farklılıklarından kaynaklanan söyleyiş farklılıklarına dair notlar, ağırlık, uzunluk vb. ölçü terimleri, kimyasal elementler tablosu vb.), haritalar veya önemli yer ve kişilerin resim ve biyografileri yer alır. İşte bu karmaşık ve çoklu veri içeren yapıyı hazırlarken sözlük yazarları, sık sık yöntem sorunları yaşarlar. Bu yüzden kullanıcıların bilgi ihtiyacını karşılamak yerine onların aklını karıştıran ya da şüphe duymalarına neden olan bilgiler üretirler. Bunu engellemenin yolu, sözlük güvenilirliğini sağlayacak adımları belirlemek ve bunlara katı biçimde sadık kalmaktır.

Bu durumda şu sorular ortaya çıkar: “Sözlüğün güvenilirliği nasıl sağlanır?” ve “Sözlük yazarları, insanların bilgi ihtiyacını karşılarlarken doğru ve tutarlı bir bilgi sunmak için hangi yolu takip etmelidir?” Bu soruların cevaplanması oldukça güçtür. Çünkü pek çok sözlük türü ve sözlük hazırlama biçimi vardır. Ancak şöyle bir genel geçer cevap vermek mümkündür: Yazarlar eserlerini doğru biçimde kurgulamalıdır. Bunun için onlar, sözlük biliminin ilkeleri doğrultusunda hareket etmeli, eserlerini yazmaya başlamadan önce amaçlarına uygun doğru bir planlama yapmalı ve sözlüklerini tamamlanincaya kadar bu planlamaya sadık kalmalıdır. Bunu şu biçimde de ifade etmek de mümkündür: Yazarlar eserlerinin ilk, orta ve son bölümlerinde doğru verileri, doğru biçimde işlemeliler. Örneğin son bölümde, ekler arasında yer alması gereken bir bilgi orta kısımda yer almamalı ya da ilk bölümde kullanıcılar sözlük ile ilgili okuduklarını (orta ve son bölüme ait kurallarda geçen yönlendirici bilgilerin karşılığını) orta kısımda ve ekler kısmında bulabilmelidir. Bunun yanında bir de ön, orta ve son bölümlerin iç

tutarlılıklarının olması ve doğru bilgiler içermesi gerekmektedir. Hem doğru veriyi doğru yerde işlemek hem de her bir bölümün iç tutarlılığını sağlamak, ancak sözlük yapısının belli kurallara göre hazırlanmış ve bu kuralların sözlük boyunca işletilmiş olmasıyla mümkündür.

Sözlük bilimciler arasında sözlük yapısının kaç katmandan oluştuğuna dair bir görüş birliği bulunmamaktadır. Örneğin sözlük yapısını iki temel seviyeye ayıranlara göre sözlüklerde bütüncül yapı (macrostructure) ve parçacıl yapı (microstructure) adında iki katman bulunmaktadır (Nielsen, 1990; Bejoint, 2000; Landau, 2001; Jackson, 2002; Atkins and Rundell, 2008; Usta, 2010). Bu görüşe göre bütüncül yapı sözlüğü oluşturan ayrı kısım ve bileşenlerin hepsinin dizilimiyle ilgilidir. Bunun içinde, sözlüğün ön kısmında yer alan ön söz, içindekiler, kısaltmalar vb.; orta kısımdaki madde başları; son bölümdeki biyografik bilgiler, tablolar, listeler vb. sözlüksel ögeler yer almaktadır. Bileşenler arasında dizisel ilişkiyle ilgilenen sözlüğün bu yapısı, tüm sözlüğü kapsar hatta onunla eş anlamlı tutulabilir (Nielsen, 1990: 50). Sözlük yapısının üç temel seviyeden oluştuğunu kabul edenler, sözlük yapısının bütün yapı (megastructure), bütüncül yapı (macrostructure) ve parçacıl yapı (microstructure) biçiminde ayrılması gerektiğini savunmuşlardır (Hartmann, 2001; Svensen, 2009). Bu görüşe göre bütüncül yapı, madde başlarının dizilimi ve bunlara erişimi tanımlar (Trippel, 2006: 41). Sözlük yapısını dört temel seviyeye ayıranlar ise bütün yapı (megastructure), bütüncül yapı (macrostructure), parçacıl yapı (microstructure) ve ilişkiyel yapıdan (mesostructure veya mediostructure) bahsetmişlerdir (Gibbon, 2012: 266). Bu son görüşte ileri sürülen yapılar, kısaca şöyle tanımlanabilir: Bütün yapı (megastructure), yazılı bir sözlüğün farklı bölümlerinin hepsini kapsar. Bu yapıların düzenlenme biçimi ve birbiriyle ilişkisi demektir. Bütüncül yapı (macrostructure), madde başlarının sıralama ilkeleriyle ilgilidir. Alfabetik, kavram alanı gibi düzenlemeler bütüncül yapının konularını oluşturur (Trippel, 2010: 166). Parçacıl yapı (microstructure), her bir maddenin içinde bulunan sözlük bilimsel bilgidir (Hartmann ve James, 1998: 41; Kirkness, 2004: 64). Bu bilgiler, madde başı, heceleme, telaffuz, etimoloji, morfoloji, dil bilgisi, anlam, tanımlayıcı örnekler, resimler ve alıntılar vb. sözlüksel girdilerdir. İlişkiyel yapı (mesostructure veya mediostructure) ise sözlük maddelerinin birbiriyle olan ilişkilerini tanımlar (Trippel, 2010: 166). Maddeler arasındaki ilişkiden türetim kuralları, iç göndermeler, bunun yanı sıra sözlüğün diğer varlıkları ve madde başları arasındaki ilişkiler (Derzhanski, 2009: 121) anlaşılmalıdır. Bu çalışmada madde başlarının alfabetik bir sözlükte (Türkçe Sözlük) dizilimi ve dil bilgisel etiketler ile tanımlar arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bu yüzden bütüncül ve parçacıl yapılar göz önünde bulundurulmuş, geriye kalan yapılar göz ardı edilmiştir.

Madde başı sözcüklerinin dizilimi günümüz sözlüklerinde genellikle alfabetiktir. Sözlük bilimciler, yazdıkları dilin alfabe düzenini esas alarak sözlüklerine aldıkları ve madde başı

yapmaya karar verdikleri birimlerini dizerler. Burada onları zorlayacak ilk durum benzer yazılışlara sahip kelimelerin hangisinin madde başı olacağı ya da hangisinin madde içinde verileceği hususudur. Genel sözlüklerde genellikle temayül, ortak bir anlama ait (temel, yan, mecaz vb.) durumların aynı madde içinde verilmesi ve bunların 1, 2, 3 vb. biçiminde sıralanmasıdır. Burada göz önünde bulundurulacak sözlüksel düzenleme için Zülfikar şu tespitlerde bulunmuştur: “Sözlüklerde gerçek anlamlar yanında, yan ve mecaz anlamlar da bulunur. Dikkatlice hazırlanmış sözlükler, dil bilgisi ile ilgili bu incelikleri gözetir; esas, yan ve mecaz anlamlara göre kelimelerin özelliklerini sözlüğe yansıtır. Önemli bir husus daha var ki o da esas anlamın hangisi olduğunun tespitidir. Bir başka önemli konu ise yaygın olan anlamın belirlenip sıralamada öteki anlamlardan önceye alınmasıdır. Yeni bir sözlük çalışması yapılırken veya mevcut sözlükleri yeniden düzenlerken bunlar göz önüne alınmalıdır” (Zülfikar, 2008: 224). Buradan anlaşılıyor ki madde içinde önce kelimenin temel anlamı, sonra yan anlamı, mecaz anlamı ve diğer anlamları biçiminde bir sıralama yapılmalıdır. Jackson da benzer bir sıralama önermiştir. Ona göre madde içinde tanımlar, “temel anlam, yan anlam, mecaz anlam, terim anlam, deyim anlam, kalıplaşmış kullanım” biçiminde dizilmelidir (Jackson, 2002: 92). Madde başının temel anlamı birden fazla ise (eş adlılık söz konusu ise) *yaygın olan kullanım önce* yazılmalıdır. Diğerleri ise yaygınlık derecesi nispetince sıralanması gerekir. Yani yaygın kullanıma sahip biçim, madde başı (I), diğerleri de yaygınlık durumlarına göre madde başı (II), madde başı (III) vb. biçiminde sıralanmalıdır. Bu sözcükleri dizme biçimi, sözlük yazarlarının yararlanabileceği sözlük yazma yöntemlerinden sadece bir tanesidir. Yazarların buna uyma zorunluluğu bulunmamaktadır. Zira bu türden madde başlarının diziminde yazarların kullanabilecekleri farklı yöntemler vardır. Örneğin sözlük yazarları derlemelerine dâhil ettikleri eş adlı madde başlarını sözcük türlerini esas alarak sıralayabilirler. Bu yöntem, sözcük türlerini esas alan ve onlar arasında bir hiyerarşi kurmayı gerektiren bir sözlük yazma biçimidir. Yazarlar önce madde başlarının sözcük türlerini belirler ve kendi ürettikleri bir sıralama ile bunları dizerler. Örneğin onlar; isim, zamir, sıfat, zarf, edat, bağlaç, ünlem, fiil biçiminde bir sıralama yapabilirler. Burada yazarların dikkat edebilecekleri iki temel durum söz konusudur. Birincisi ürettikleri formülün tüm eş adlı madde başları için uygulanmasıdır ki bu, sözlüğün güvenilirliği açısından hayati öneme sahiptir. İkincisi ise tüm sözlüksel bilgi türlerinde olduğu gibi bu formülün de kullanıcı dostu olmasıdır. Bu da sözlüğün kullanımı ve yaygın etkisinin oluşması bakımından önemlidir.

Kullanıcılar, sözlüklerde dil bilgisine ait pek çok bilgi bulabilirler. Bu bilgilerin bir kısmı söz dizimine ait, bir kısmı ses bilgisine ait, bir kısmı yapı bilgisine ait, bir kısmı da sözcük bilimine aittir. Bu bilgilerden hemen her sözlükte var olan girdi, sözcük türleri bilgisidir.

Sözcük türleri, matbu sözlüklerde genellikle kısaltılmış etiketlerle gösterilir. Kullanıcılar açısından bu etiketlerdeki bilgilerle madde içinde verilen tanımın uyumu hayati derecede önemlidir. Sözlükler, eş değer dil bilgisel yapılara aynı etiketleri koymalı ve onları benzer biçimde tanımlamalıdır.

Amaç ve Yöntem

Türkçe Sözlük'ün on birinci baskısında 77.005'i madde başı, 15.287'si madde içi olmak üzere toplam 92.292 söz bulunmaktadır. Bu sözlerin 53.451'i isim, 12.666'sı sıfat, 3.312'si zarf, 88'i zamir, 40'ı edat, 299'u ünlem, 50'si bağlaç, 9.912'si ise fiildir (Komisyon, 2011: XXI). *Türkçe Sözlük*'ün ihtiva ettiği bu 92.292 söz, araştırmanın evrenidir. Ancak araştırma, sözlükteki “*ben, sen, o, biz, siz, onlar*” maddeleri ile sınırlandırılmıştır. Örneklem olarak kabul edilen bu maddelere ait bilgiler belge tarama yoluyla diğer maddeler arasından seçilmiş, sistemli bir şekilde bir araya getirilmiş ve sözlük biliminin ilkeleri göz önünde bulundurularak güvenilirlik açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme aynı zamanda iki problem cümlesinin de cevabı niteliğindedir. Bunlar, “*Türkçe Sözlük'te eş adlı (yazımı aynı, anlamları ilişkili olmayan) madde başlarının dizimi tutarlı mıdır?*” ve “*Türkçe Sözlük'te eşdeğer tanımlar benzer dil bilgisel etiketlere sahip midir?*” sorularıdır. Bu soruların cevaplandırılabilmesi, *Türkçe Sözlük*'ün geliştirilmesi ve kullanıcıların doğru bilgiye hızlı erişmesi için önemlidir. Zira sözcüklerle ilgili sorunlarına cevap arayan kişilerin bilgiye hızlı ulaşması ve bulduğu bilginin güvenilir olması gerekir. Ulaşılabilecek sonuçlar, *Türkçe Sözlük*'ün kullanım kolaylığının artırılmasına ve içerdiği eksik veya yanlış bilgilerin de tashih biçiminin gösterilmesine yönelik çeşitli önerilerin önünü açacaktır.

Sözlüğün yapısı (sadece bütüncül ve parçacıl yapılar) göz önünde bulundurularak araştırma iki bölümde (*Türkçe Sözlük'te eş adlı maddelerin dizilişi, dil bilgisel etiketler ile madde içi bilgilerinin tutarlılığı*) yürütülmüştür. Birinci bölüm bütüncül yapıyla ilgilidir. Burada eş adlı kelimelerin sözlüksel dizilişinin nasıl olması gerektiği ve *Türkçe Sözlük'teki* durumları üzerinde durulmuştur. İkinci bölüm ise parçacıl yapıyla ilgilidir. Burada da sözlükte verilen dil bilgisel etiketler ile verilen bilgilerin tutarlılığı ve doğruluğu değerlendirilmiştir. Her iki bölümde de bulgular listelenmeden evvel, konuyla ilgili bir kuramsal çerçeve metni hazırlanmış ve karşılaşılabilecek olası sözlüksel durumlar anlatılmıştır. Daha sonra da bulgular ve bunların yorumlarına yer verilmiştir.

Araştırmanın ilk bölümü iki evreden oluşmaktadır. Birinci evrede amaç *Türkçe Sözlük'teki* “*ben, sen, o, biz, siz, onlar*” madde başlarının nasıl sıralandığını ortaya koymak ve bunların hangi ilkelere göre (sözcük türü hiyerarşisi, kullanım yaygınlığı vb.) listelendiğini belirlemektir. Bunun için önce sözcük türlerinin nasıl adlandırıldığına (tasnif edildiğine) dair

kaynak bilgisi verilmiş, sonra “*ben, sen, o, biz, siz, onlar*” madde başlarının kullanım yaygınlığı (tür açısından) ve bunların sözlükteki dizilişi araştırılmıştır. Sözlük kullanıcılarının bu madde başlarını kullanma sıklığını (yaygınlık) belirleyebilmek için ilkokuldan üniversite son sınıfa kadar her sınıf düzeyinden 50 kişinin dâhil olduğu bir derlem grubundan veri toplanmıştır. Bu grupta Amasya Boğaz İlkokulu, Malatya 91000 Dev Öğrenci Ortaokulu, Tokat İMKB Sosyal Bilimler Lisesi ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi öğrencileri gönüllü olarak yer almıştır. Bu kişilerin ilgili sözcükleri, hangi türde ve hangi anlamda daha sık kullandıkları bir ölçekle tespit edilmiştir. Bu ölçek, içinde “*ben, sen, o, biz, siz, onlar*” sözcüklerinin de bulunduğu (20 kelimedenden oluşan) karışık bir kelime havuzundan ibarettir. Öğrencilerden bu havuzdaki her sözcüğü en az bir cümle içinde kullanmaları istenmiştir. Sonra öğrencilerin yazdıklarından içinde “*ben, sen, o, biz, siz, onlar*” sözcüklerinin geçtiği cümleler seçilmiş, diğer seçenekler ise dikkate alınmamıştır. Böylelikle “*ben, sen, o, biz, siz, onlar*” sözcükleri ile ilgili her sınıf seviyesinden 50, toplamda 800 kişinin ürettiği 4800 cümlelik bir derlem oluşturulmuştur. Bu aşamada derlemde elde edilen kullanım sıklığı ile *Türkçe Sözlük*’teki sözcük diziminin arasında bir ilişki olup olmadığı kontrol edilmiştir. Yani *Türkçe Sözlük*’te yer alan benzer yazıma sahip sözcüklerin sözlüksel diziminde kullanıcıların kullanım sıklığı (yaygınlık) ilkesinin dikkate alınıp alınmadığı araştırılmıştır. Bu bölümün ikinci evresinde ise “Sözcüklerin kullanım sıklığından başka, sözlük yazarlarının ürettiği bir sözcük listeleme modeli var mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır. Bunun için önce *ben-biz, sen-siz* ve *o-onlar* madde başlarının dizilişi birbiri ile sonra tümü birlikte bütüncül yapının işleyişi açısından karşılaştırılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde sözlükte verilen dil bilgisi etiketlerinin ve bunların açıklamalarının doğruluğu ve tutarlılığı değerlendirilmiştir. Burada da “*ben, sen, o, biz, siz, onlar*” maddelerinde eş değer tanımlar için aynı dil bilgisel etiketlerin kullanıp kullanılmadığına, benzer tanımlamaların yapılıp yapılmadığına bakılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

A. Sözlüklerde Eş adlı Madde Başlarının Dizilişi

Bazı sözlük tanımlarında bu eserlerin kelime listelerini ait oldukları dilin alfabetik düzenine göre işlediği (dizdiği) anlatılmaktadır. Örneğin Aydın (2007) sözlük için, “bir dilin kelimelerini, deyimlerini, atasözlerini genellikle alfabetik düzene uygun olarak sıralayan, anlamlarını açıklayan ve başka dillerdeki karşılıklarını veren eserdir” (107) demiştir. Yine Jackson, kelimelerin sözlüklerde alfabetik sıraya göre dizildiğini, dolayısıyla basılı bir sözlükte ya da dizelenmiş elektronik bir sözlükte kullanıcıların aslında bir kelime listesi okuduğunu (2002: 1) belirtmiştir. Ancak Kocaman’a göre “abece sırası bütün sözlüklerde en yaygın

düzenleme olsa da kavramlar dizini (thesaurus), uyak sözlükleri, tersten abece düzenli sözlükler (reverse dictionaries) gibi özel sözlük düzenlemeleri” (1998: 111) de mevcuttur. Durmuş da Arapça sözlükler ile ilgili yaptığı bir çalışmada sözlüklerin “fonetik (mahreç/ses), alfabetik, tematik ve morfolojik kalıp sistemleri olmak üzere dört temel dizim yöntemine” (2010: 337-339) göre hazırlanabileceğini göstermiştir. Bu sayı kaynak dilin ses ve yapı özelliklerine göre değişebilir. Ancak günümüzde, özellikle kitap halinde yayımlanan sözlüklerin büyük bir kısmı alfabetiktir. Kelimeler, bu eserlerde ait oldukları dilin alfabe düzenine uygun olarak sıralanmaktadır. Bu sıralama düzeninde *eş yazılı*, *eş adlı* ve *çok anlamlı* şekiller, yeterince karışık olan dil ve sözlük çalışmalarını daha karmaşık bir hale getirir. Bilhassa *eş adlılık* ve *çok anlamlılık*, dilciliğin ve sözlükçülüğün en çetin konularındandır (Karaağaç, 2013: 376) ve hem sözlük hazırlayanları hem de sözlük kullanıcılarını oldukça meşgul ederler. Eş adlılık, sözlüğün bütüncül yapısı ile ilgiliyken çok anlamlılık, sözlüğün parçacıl yapısı ile ilgilidir. Bu bölümde bütüncül yapı söz konusu olduğundan, parçacıl yapının konusu olan madde içi düzenlemeler ve doğal olarak çok anlamlılık üzerinde durulmayacaktır. Eş adlılık, “ayrı anlam veya görevdeki kelime ve eklerin ses ve yazılış bakımından aynı olmaları durumudur (Korkmaz, 2007: 88). Bu kelimelerde “yazılı ya da sözlü bir biçim, iki ya da daha fazla ilişkisel olmayan anlamlara sahiptir” (Yule, 2010: 120). Örneğin *yazma* kelimesi hem “elle yazılmış kitap” hem de “başörtüsü” anlamlarında kullanılabilir (Korkmaz, 2007: 88). Aynı biçimde *sayı* adı "yüz" ile *çehre* anlamındaki "yüz", bu türden iki kelimedir (Komisyon, 2011). Sözlükte bu kelimeler *yazma* (I) ve *yazma* (II) veya *yüz* (I), *yüz* (II) biçiminde ayrı madde başları halinde yazılır. Sözlük kullanıcıları açısından bakıldığında onlar, bu “telaffuzları benzer fakat farklı anlamlara sahip kelimeler hakkında çok fazla rehberliğe ihtiyaç duyarlar” (Gouws, 2015: 344). Bu yüzden alfabetik sözlüklerde eş adlı madde başlarının düzenlemesi, özel bir çalışmayı gerekli kılar.

“Eş adlı madde başlarından hangisi önce, hangisi sonra yazılmalıdır?” sorunu sözlük yazarlarının aşması gereken önemli bir sözlüksel problemdir. Çoğu yazar bu sorunu, sözlüğünü hazırlamaya başlamadan önce fark eder ve kendince belirlediği ilkelerle onunla baş etmeye çalışır. Bunu da sözlük için hazırladığı ilkeler kısmında, girişte veya ön sözde açıklar. Sözlük kullanıcıları da bu açıklamalara uyarak kelimeyle ilgili aradıkları bilgiye daha rahat ve daha hızlı erişirler.

Sözlük yazarlarının telaffuzları benzer, fakat anlamları farklı kelimelerle ilgili ürettikleri sıralama çözümleri incelendiğinde iki yaygın yöntemin ön plana çıktığı görülür. Bunların ilki kelimenin kullanım sıklığına dayalıdır. Sözlük yazarları, kelimenin yaygın kullanımını genellikle önce yazarlar. Yani yaygın kullanım madde başı (I) olur. Diğerleri de kullanım yaygınlıkları nispetince sıralanırlar. İkincisi ise kelime türleri hiyerarşisini esas alır. Sözlük

yazarı, dilde var olan kelime türleri (isim, zamir, sıfat, zarf vb.) arasında bir sıralama düzeni belirler ve buna uygun olarak kelimelerin sözlüksel dizilişini ayarlar. Bu iki sıralama biçiminin bir karmasını da oluşturmak mümkündür. Ancak çok kullanışlı olduğu söylenemez. Çünkü her iki yöntemin kendince sorunları vardır. Bunlarla tek tek baş etmek varken ikisini birden işin içine katmak sözlük yazarının sorunlarının artması anlamına gelir. Örneğin kelimenin yaygın kullanımını dikkate alarak sözlüğünü hazırlamak isteyen bir yazar, sözlüğüne almayı düşündüğü kelimeleri içeren çok geniş bir derleme ve bu derlemin sıklık analizlerine ihtiyaç duyar. Bu büyük bir emek, enerji ve maddi külfet demektir. Tek bir kişinin bunu başarması oldukça güçtür. Kelime türleri hiyerarşisini dikkate alarak sözlük hazırlamak isteyen bir sözlük yazarının işi nispeten daha kolaydır. Ancak onun da karşısına dil bilgisi konularında ve bilhassa kelime türleri konusunda yaşanan tartışmalar sorunu çıkar. Örneğin Türkçe sözlük hazırlayanların karşısına çıkacak bazı kelime türü tasnifleri azdan çoğa doğru şöyle sıralanabilir: İlk sırada Danimarkalı Türkolog K. Grönbech'in tasnifi yer alır. O, Türkçedeki bütün kelimeleri isim ve fiil olarak iki ana gruba ayırmıştır (Yener, 2007: 608). Yener de sözcük türlerinin iki tür biçiminde sınıflandırılmasını önermektedir (2007: 621). Bu konudaki ikinci görüşe göre kelimeler üç türdür: isimler (isim, zamir, sıfat, zarf), fiiller ve edatlar (edat, bağlama edatı, ünlem edatı) (Ergin, 1998; Eker, 2011). Üçüncü tasnifte sözcükler dört türdür: isimler (isim, zamir, sıfat, zarf), fiiller, görevli kelimeler (edat, bağlaçlar) ve anlamlı-görevli kelimeler (ünlemler) (Korkmaz, 2009). Dördüncü tasnifte kelimeler yedi türdür: isim, zamir, sıfat, zarf, fiil, edat (çekim edatları, bağlama edatları, ünlem edatları) ve özel isim (Karaağaç, 2012). Beşinci tasnifte kelimeler sekiz türdür: ad, sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç, ünlem, fiil (Banguoğlu, 2007; Bilgin, 2002). Altıncı tasnifte kelimeler dokuz türdür: isim, zamir, sıfat, zarf, asıl fiil, yardımcı fiil, edat, bağlama edatı, ünlem edatı (Delice, 2012a). Ancak Delice (2012b) sözcük türleri tasnifini biraz daha geliştirmiş ve onları *isim, zamir, sıfat, zarf, asıl fiil* (sözlüksel anlamlı sözcükler) *bağlama edatı, çekim edatı, ünlem edatı, pekiştirme edatı ve yardımcı fiil* (dil bilgisel anlamlı sözcükler) olmak üzere on değişik biçimde yeniden adlandırmıştır (27). Tasnifler bunlarla sınırlı değildir ve dil bilgisi kitaplarında bu tasniflerden farklı sınıflandırmalar bulmak mümkündür. Türkçe dil bilgisi kitaplarındaki bu farklı tasnif biçimleri, sözlük yazımını derinden etkileyen iki temel problemi doğurmaktadır. Birinci problem tercih ile ilgilidir: Sözlük yazarı/yazarları bu tasniflerin hangisini tercih etmelidir? Bu soruyu cevaplamak, aynı zamanda pek çok alt problemin de çözümü demektir. Örneğin aralarında görüş farklılığı bulunan bir ekip sözlüğü yazıyorsa “Yazarlar arasındaki görüş farklılıkları nasıl giderilecektir?”, maddeler yazarlar arasında paylaştırılmışsa “Sözlüksel tutarlılık nasıl sağlanacaktır?” vb. sorunlar bu alt problemlerdendir. Farklı yapılmış kelime türleri tasniflerinin sözlük yazarına/yazarlarına çıkardığı ikinci önemli sorun ise türler hiyerarşisiyle ilgilidir. Sözlük yazarları, benzer yazılışa

sahip kelimelerden hangi türe ait olanı ilk önce, hangisini daha sonra yazacaklardır? Çünkü kelime türü tasnifi yapanlar, türlerin hiyerarşisi ile ilgili öneri geliştirmemişlerdir. Bu yüzden sözlüğünü kelime türleri hiyerarşisine dayalı hazırlayan yazarların belirlediği ilkeler, sözlük kullanıcılarına önemli bir yol haritası olacaktır. Aksi durum, sözcük türleri arasında bir hiyerarşi kurmamak, eş adlı madde başlarının sözlükte tutarsız düzenlemelerin olmasına ve eserin kullanımının zorlaşmasına neden olacaktır.

A.1. Sözcüklerin Kullanım Sıklığı ve Türkçe Sözlük'te Sözlüksel Düzenleme

Sözlüğün bütüncül yapısı planlanırken yazar/yazarlar, eş adlı sözcüklerin sözlüksel diziminde takip edecekleri yolu kurallara bağlamalı ve bu kuralları tüm benzer madde başları için uygulamalıdır. Bu madde başlarının yazımında takip edilecek yolların ilki kelimenin kullanım sıklığıdır. Buna yaygınlık da denebilir.

Genel sözlükler, dilin güncel kullanımını esas aldıkları için sözlü derleme dayanmalıdır. Çünkü onlar, dilin canlı, hâlihazırda var olan genel geçer kullanımlarını listelerler. Ancak örneklerin (tanıklama cümlelerinin) durumu farklıdır. Hem kalıcılık hem de dil zevki açısından örneklerin edebi metinlerden seçilmesi esastır. Edebi metinlerde bulunmayan ve sözlük yazarları tarafından üretilmiş cümleler de tanıklama için kullanılabilir. Örneğin *Türkçe Sözlük*'te böyle bir tanıklama biçimi tercih edilmiştir.

Bu bölümde, *Türkçe Sözlük*'te yer alan “ben, sen, o, biz, siz, onlar” madde başlarının sözlüksel düzenlemesinin sözlü derleme uyumlu olup olmadığı ve kullanıcıların kullanım sıklığını esas alıp almadığı araştırılmıştır. Bunun için önce sözlükte bu *madde başlarının veriliş biçimi* (*Türkçe Sözlük*'te “Ben”, *Türkçe Sözlük*'te “Sen” gibi), sonra *her seviyedeki öğrenciden derlenmiş örnek cümleler* (Sözlük Kullanıcılarının Dilinde “Ben”, Sözlük Kullanıcılarının Dilinde “Sen” gibi) ve kullanıcıların örneklem *kelimeleri kullanım sıklığına* dair sayısal verilerin tablolarına yer verilmiştir.

1. BEN

1.1. Türkçe Sözlük'te “Ben”

ben (I): a.

1. Çoğu doğuştan, tende bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartı
"Dedim tane tane olmuş benlerin / Dedi zülfüm değdi tel yarasıdır" - Âşık Ömer
2. En çok üzümde görülen olgunlaşma belirtisi
3. *hık*. Saçta, sakalda beliren beyazlık

ben (II): a. hlk

1. Olta veya tuzağa konulan yem
2. Kuşun yavrusuna taşıdığı yem

ben (III): zm.

1. Teklik birinci kişiyi gösteren söz

"Bütün sevgileri atıp içimden / Varlığımı yalnız ona verdim ben" - A. K. Tecer

2. *a. ruh b.* Kişiyi öbür varlıklardan ayıran bilinç
3. *a. fel.* Bir kimsenin kişiliğini oluşturan temel öge, ego

1.2. Sözlük Kullanıcılarının Dilinde “Ben”¹

Ben anneme yardım ederim. (1. sınıf)

Ben arkadaşımın yanına gittim. (2. sınıf)

Bu akşam *ben* komşulara gittim. (3. sınıf)

Arkadaşımda **ben** var. (4. sınıf)*Ben* 5.sınıfa giden başarılı bir öğrenciyim. (5. sınıf)

Ailemle *ben* Rize’ye gittik. (6. sınıf)

Neden *ben* diye soruyorum, bazen ama cevabını kimse veremiyor. (7. sınıf)*Ben* sabahları kahvaltı yapmayı çok sevmem. (8. sınıf)

Ben hafta sonu gitar kursuna gidiyorum. (9. sınıf)

Ben şiirin ete kemiğe bürünmüş haliyim. (10. sınıf)Sıradan bir öğrenciyim *ben*. (11. sınıf)

Yüzümde **ben** var. (12. sınıf)

Ben acılar denizinde boğulmuş bir viraneyim. (13. sınıf)Sana o kırmızı kazağı *ben* aldım. (14. sınıf)

Ben de istemez miydim her gün denize karşı uyanmak? (15. sınıf)

Birinci tekil şahsın “*ben*” olduğunu yeni öğrenmiş. (16. sınıf)

Tablo 1: Ben sözcüğünün kullanım sıklığı

Sınıf	ben (I): isim	ben (II): isim	ben (III): zamir
-------	---------------	----------------	------------------

¹ . 13. sınıf üniversite 1. sınıf, 14. sınıf üniversite 2. sınıf, 15. sınıf üniversite 3. sınıf, 16. sınıf üniversite 4. sınıftır.

1. Sınıf	-	-	50
2. Sınıf	-	-	50
3. Sınıf	-	-	50
4. Sınıf	1	-	49
5. Sınıf	-	-	50
6. Sınıf	-	-	50
7. Sınıf	-	-	50
8. Sınıf	-	-	50
9. Sınıf	-	-	50
10. Sınıf	1	1	48
11. Sınıf	-	-	50
12. Sınıf	1	1	48
13. Sınıf	-	-	50
14. Sınıf	-	-	50
15. Sınıf	-	-	50
16. Sınıf	-	-	50
Toplam	3	2	795

800 kişiden elde edilen verilere göre 795 kişi “ben” sözcüğünü zamir türünde kullanmıştır. 3 kişi “ben (I)” maddesinde belirtilen isme uygun olarak kullanmıştır. Geriye kalan 2 kişinin tercihi ise “ben (III)” maddesinde gösterilen terim anlam olmuştur. Bu iki kişinin kurduğu cümleler şöyledir:

Hayata karşı *benliğimle* savaşıyorum. (10. sınıf) *Benlik* sevdasına düşmeyin. (12. sınıf)

2. SEN

2.1. Türkçe Sözlük’te “Sen”

Sen: a.

Teklik ikinci kişiyi gösteren söz

2.2. Sözlük Kullanıcılarının Dilinde “Sen”

Sen çarşıya gittin mi? (1. sınıf)

Sen benim akrabamsın. (2. sınıf) Sen kaç yaşındasın? (3. sınıf)

Sen geldiğinde çok mutlu oldum. (4. sınıf) Seninle top oynayalım mı? (5. sınıf)

Sen de onların seviyesine inme. (6. sınıf)

Sen kimsin ki bana bunu söylüyorsun? (7. sınıf) Sen bizimle gelecek misin? (8. sınıf)

Sen sana verdiğim bütün taktikleri uygulamalısın. (9. sınıf)

Sen sevda mısın yoksa yalan dolan? (10. sınıf) Sen rüyalık kâbusların nöbetçisi. (11. sınıf)

Sen vaktinden çok sonra gelen, sevdalı bir yağmur gibisin. (12. sınıf)

Fırından ekmeği sen alır mısın? (13. sınıf) Sen düşlerimin prensiydin. (14. sınıf)

Sen, küçük bir çocuğun elma şekeri yerken takındığı masumluk gibisin. (15. sınıf)

Hayatımın vazgeçilmez bir parçası oldun sen. (16. sınıf)

Tablo 2: Sen sözcüğünün kullanım sıklığı

Sınıf	Sen: Zamir
1. Sınıf	50
2. Sınıf	50
3. Sınıf	50
4. Sınıf	50
5. Sınıf	50
6. Sınıf	50
7. Sınıf	50
8. Sınıf	50
9. Sınıf	50
10. Sınıf	50
11. Sınıf	50
12. Sınıf	50
13. Sınıf	50
14. Sınıf	50
15. Sınıf	50
16. Sınıf	50
Toplam	800

800 kişiden elde edilen verilere göre insanlar, “sen” sözcüğünü “teklik ikinci kişiyi gösteren söz” olarak kullanmaktadır. Ancak bu söz, dil bilgisel açıdan diğer eş değer madde başlarında kullanılan etiketlerden farklı bir biçimde *isim* olarak gösterilmiştir.

3. O

3.1. Türkçe Sözlük’te “O”

o (I): ün. (o:)

1. ünlem Şaşma, beğenme vb. duyguları belirten bir seslenme sözü

"O, maşallah ne güzel!"

o (II): sf.

1. Uzakta olan, hakkında konuşulan kimse veya şeyi belirten bir söz

"O kış, önceki kışlardan daha az üşüdüm." - N.

2. *zm.* Teklik üçüncü kişiyi gösteren bir söz

"Ben uyandığım zaman o gitmişti." - R. H. Karay Cumalı

3. *zm.* İki veya daha çok şeyden, daha önce sözü geçeni gösteren bir söz

o (III): kim.

Oksijen elementinin simgesi

3.2. Sözlük Kullanıcılarının Dilinde “O”

O kardeşlerimle oynuyor. (1. sınıf)

O defter niye yırtık? (2. sınıf) O ayakkabıların çok güzel. (3. sınıf)

Galatasaray’ı o kadar çok seviyorum ki dersimi ihmal ediyorum. (4. sınıf) “O” bir zamirdir. (5. sınıf)

Yanında konuştuğun o adam kimdi? (6. sınıf)

O kimseyi dinlemezdi hep kendi bildiğini okurdu. (7. sınıf) O dün merdivenlerden yuvarlandı. (8. sınıf)

Seni döven o muydu? (9. sınıf)

O gelir yoldan, su akar soldan, hala gelmedin mi düştüğün yoldan? (10. sınıf) Onunla olsun da nasıl olursa olsun. (11. sınıf)

O bana yalan söylemeye devam ederse onunla konuşmayacağım. (12. sınıf)

O dünyadaki en güzel gözlere sahipti. (13. sınıf) Zaman yolumu onunla karşılaştırdı. (14. sınıf)

Kalbini onun kadar temiz tutabilseydi, her şey düzelecekti. (15. sınıf)

O yârin ıslak gözleri şafakta kaldı. (16. sınıf)

Tablo 3: O sözcüğünün kullanım sıklığı

Sınıf	O (I): Ünlem	O (II)		O (III): isim
		Sıfat	zamir	
1. Sınıf	-	-	50	-
2. Sınıf	-	5	45	-
3. Sınıf	-	21	29	-
4. Sınıf	-	2	48	-
5. Sınıf	-	-	50	-
6. Sınıf	-	7	43	-
7. Sınıf	-	6	44	-
8. Sınıf	-	2	48	-
9. Sınıf	-	1	49	-
10. Sınıf	-	5	45	-
11. Sınıf	-	-	50	-
12. Sınıf	-	1	49	-
13. Sınıf	-	2	48	-

14. Sınıf	-	2	48	-
15. Sınıf	-	1	49	-
16. Sınıf	-	5	45	-
Toplam	-	60	740	-

800 kişiden elde edilen verilere göre insanlar “o” kelimesini iki farklı anlamda kullanmaktadır. Bunların ilki “uzakta olan, hakkında konuşulan kimse veya şeyi belirten bir söz”, ikincisi ise “teklik üçüncü kişiyi gösteren bir söz” anlamındadır. Kelimenin ikinci kullanımı daha yaygındır ve bu onun zamir olarak etiketlenecek biçimidir. Daha az kullanıma sahip biçimi ise sıfattır. O (I) ve O (III) maddelerindeki kullanımlara ise rastlanmamıştır. Ayrıca *Türkçe Sözlük*’te O (III)’te bulunması gereken (III) ifadesi yazılmamıştır.

4. BİZ

4.1. Türkçe Sözlük’te “Biz”

biz (I): *zm.*

1. Çokluk birinci kişiyi gösteren söz

"Biz, Türkler, bütün tarihî hayatımızca hürriyet ve istiklale timsal olmuş bir milletiz!" – Atatürk

2. Bazen teklik birinci kişi zamiri "ben" yerine kullanılan bir söz

"Biz kendisini aldığımız zaman vücudu pek ince idi." - H. R. Gürpınar

biz (II): *a.*

1. Katı bir şeyi dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan, çelikten yapılmış, sivri uçlu ve ağaç saplı araç, tığ

"Kunduracı bizi."

2. Maraş işinde kalın karton parçalarının iğneyi kırmamasını sağlamak ve delik delmek işleminde kullanılmak üzere hazırlanmış tahta saplı, ince sivri uçlu bir çuvaldız türü

biz (III): *a. hay. b.*

1. isim, hayvan bilimi. Ülkemiz sularında yaşayan bir tür mersin balığı, şip (Acipenser nudiventris)

4.2.Sözlük Kullanıcılarının Dilinde “Biz”

Toplamayı biz yapıyoruz. (1. sınıf)

Biz oyun oynamayı çok severiz. (2. sınıf)Annem bizi çarşıya götürdü. (3. sınıf)

Biz de size geleceğiz. (4. sınıf)Biz Ömer öğretmeni seviyoruz. (5. sınıf)

Kupayı biz kazanacağız gibi görünüyordu. (6. sınıf)

Biz Karagöz ve Hacivat tiyatrosunu yapacağız. (7. sınıf) Biz TEOG sınavına gireceğiz. (8. sınıf)

Pikniğe biz ve bazı akrabalarımız gelecek. (9. sınıf)

Biz ayrı ayrı cümleler içinde şiir gibiyiz. (10. sınıf) Biz yaşayamadığımız için başkaları yaşıyor. (11. sınıf)

Biz istersek dağları un, demiri yün, kılıcı kın ederiz. (12. sınıf)

Biz birlikte hareket edersek daha başarılı oluruz. (13. sınıf) Teşekkürler, biz yedik de geldik. (14. sınıf)

Hüzün ki, en çok yakışandır bize. (15. sınıf)

Bizi biz yapan Türklük ve İslam değil midir? (16. sınıf)

Tablo 4: Biz sözcüğünün kullanım sıklığı

Sınıf	biz (I): zamir	biz (II): isim	biz (III): isim (terim)
1. Sınıf	50	-	-
2. Sınıf	50	-	-
3. Sınıf	50	-	-
4. Sınıf	50	-	-
5. Sınıf	50	-	-
6. Sınıf	50	-	-
7. Sınıf	50	-	-
8. Sınıf	50	-	-
9. Sınıf	50	-	-
10. Sınıf	50	-	-
11. Sınıf	50	-	-
12. Sınıf	50	-	-
13. Sınıf	50	-	-
14. Sınıf	50	-	-
15. Sınıf	50	-	-
16. Sınıf	50	-	-
Toplam	800	-	-

800 kişiden elde edilen verilere göre insanlar “biz” kelimesini biz (I) maddesinde yer alan “çokluk birinci kişiyi gösteren söz” anlamında kullanmaktadır. Bu derlem içinde kelimelerin diğer anlamları ve dolayısıyla türleri bulunmamaktadır.

5. SİZ

5.1. Türkçe Sözlük’te “Siz”

Siz: zm.

1. Çokluk ikinci kişi zamiri
2. Bir kişiye saygı ve incelik belirtisi olarak kullanılan bir seslenme sözü

5.2.Sözlük Kullanıcılarının Dilinde “Siz”

Siz evde ne yaparsınız? (1. sınıf)

Siz çok güzelsiniz. (2. sınıf)Çocuklar siz dışarıda oynayın. (3. sınıf)

Siz benim mahallemde oturuyorsunuz. (4. sınıf)Biz size karşı oynayacağız. (5. sınıf)

Siz bugün bize mi geleceksiniz? (6. sınıf)

Sizi dün gece görmüştüm. (7. sınıf)Siz kitap okumayı sevmezsiniz. (8. sınıf)

Siz nasıl bir insansınız? (9. sınıf)

Siz başıma bela mısınız? (10. sınıf)Siz ki derdi ne bilirsiniz. (11. sınıf)

Siz ne yaparsanız yapın Allah’ın(c.c) sizin için yazmış olduğundan öte gidemezsiniz.
(12. sınıf)

Siz onları çağırdınız mı? (13. sınıf)Siz, bayım, Engin sevdaların çocuğu! (14. sınıf)

Siz benim hissettiklerimi anlayamazsınız. (15. sınıf)

Siz gelince bahar geliyor, çiçekler tozpembe açıyor. (16. sınıf)

Tablo 5: Siz sözcüğünün kullanım sıklığı

Sınıf	Siz: Zamir
1. Sınıf	50
2. Sınıf	50
3. Sınıf	50
4. Sınıf	50
5. Sınıf	50
6. Sınıf	50
7. Sınıf	50
8. Sınıf	50
9. Sınıf	50
10. Sınıf	50
11. Sınıf	50
12. Sınıf	50
13. Sınıf	50
14. Sınıf	50
15. Sınıf	50
16. Sınıf	50
Toplam	800

800 kişiden elde edilen verilere göre insanlar “siz” kelimesini “çokluk ikinci kişi zamiri” anlamında kullanmaktadır.

6. ONLAR

6.1. Türkçe Sözlük'te "Onlar"

onlar (I): *a. mat.*

Ondalık sayı sistemine göre yazılan bir tam sayıda sağdan sola doğru ikinci basamak

onlar (II): *zm.*

O şahıs zamirinin çokluk biçimi

6.2. Sözlük Kullanıcılarının Dilinde "Onlar"

Onlar hasta oldu. (1. sınıf)

Onlar Amasya'ya gitti. (2. sınıf)

Yaz tatilinde onlar denize gittiler. (3. sınıf)

Onlar düğüne gidecekler. (4. sınıf) Onların hocası onlara daha az ödev veriyor. (5. sınıf)

Onlar nerede oturuyorlar? (6. sınıf)

Onlar koşarken sen ne yapıyordun? (7. sınıf) Onlar sabah apar topar evden çıktı. (8. sınıf)

Onlar bir ay sonra bu okuldan mezun oluyorlar. (9. sınıf)

Onlar bilmez, biri varken bu kalp yanlış yolda yürümez. (10. sınıf) Artık onlardan birisin bundan sonra. (11. sınıf)

Onlar burada iken sen neredeydin? (12. sınıf)

Onlar konferansta söz hakkı alarak konuştular. (13. sınıf) Onlar, karanlık gizemin içinde seninle savaşıyor. (14. sınıf)

Sonsuz bir kuş olup, uçtu onlar. (15. sınıf)

Hayatım boyunca onlar kadar üretken insan göremedim. (16. sınıf)

Tablo 6: Onlar sözcüğünün kullanım sıklığı

Sınıf	onlar (I): isim, matematik	onlar (II): zamir
1. Sınıf	-	50
2. Sınıf	-	50
3. Sınıf	-	50
4. Sınıf	-	50
5. Sınıf	-	50
6. Sınıf	-	50
7. Sınıf	-	50

8. Sınıf	-	50
9. Sınıf	-	50
10. Sınıf	-	50
11. Sınıf	-	50
12. Sınıf	-	50
13. Sınıf	-	50
14. Sınıf	-	50
15. Sınıf	-	50
16. Sınıf	-	50
Toplam	-	800

800 kişiden elde edilen verilere göre insanlar “onlar” kelimesini onlar (II) maddesinde yer alan “o şahıs zamirinin çokluk biçimi” anlamında kullanmaktadır. Bu derlem içinde kelimelerin diğer anlamına ait bulguya rastlanmamıştır.

A.2. Sözlük Yazarlarının Kuralları ve Türkçe Sözlük’te Sözlüksel Düzenleme

“Sesleri aynı olan sözcüklerden hangisi önce, hangisi sonra yazılmalıdır?” sorusuna sözlük yazarları kelimelerin kullanım yaygınlığına dayanmayan farklı çözümler üretebilirler. Örneğin sözcük türleri hiyerarşisini esas alan ve isim, sıfat, zamir, zarf, bağlaç, edat, ünlem, fiil gibi bir sıralamayı öngören çözüm, bunlardan birisidir. Bu sıra, sözlük yazarının isteğine göre düzenlenebilir. Önemli olan yapılan düzenlemenin kullanıcılara açıklanması, tüm madde başları için uygulanması ve sözlüğü kullananların bu sıralamayı takip ederek aradıkları bilgiye hızlı erişmelerini sağlayabilmektir. *Türkçe Sözlük*’ün ön sözünde kullanıcılara rehberlik edecek böyle bir bilgi yer almamaktadır. Ancak *Türkçe Sözlük*’ün ihtiva ettiği söz varlığı ile ilgili sayısal bilgiler verilirken kullanılan ifadeler (Bu sözlerin 53.451’i isim, 12.666’sı sıfat, 3.312’si zarf, 88’i zamir, 40’ı edat, 299’u ünlem, 50’si bağlaç, 9.912’si ise fiildir), eserin yazımında takip edilen sıralamayı örtük de olsa kullanıcılara sezdirilmektedir. Bu sıralama şu şekildedir: isim, sıfat, zarf, zamir, edat, ünlem, bağlaç, fiil.

Araştırmanın bu bölümünde “ben, sen, o, biz, siz, onlar” madde başları göz önünde bulundurulduğunda, Türk Dil Kurumunun yayımlamış olduğu *Türkçe Sözlük*’te bir türler hiyerarşisinin olup olmadığı sorgulanmıştır. Bunun için ben/biz, sen/siz ve o/onlar madde başlarının ikili karşıtlıklarından yararlanılmıştır. Sonra tüm bu madde başları birbiri ile karşılaştırılmıştır. *Türkçe Sözlük*’te bu maddelerin görünümü şöyledir:

Tablo 7: Ben/biz madde başlarının Türkçe Sözlük’teki görünümü

“Ben ve Biz” kelimelerine ait sözlüksel bilgilerin düzenlenmesi		
Sıra	Tekil	Çoğul
1	ben (I): a. 1. Çoğu doğuştan, tende bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartı "Dedim tane tane olmuş benlerin / Dedi zülfüm değdi tel yarasıdır" - Âşık	biz (I): zm. 1. Çokluk birinci kişiyi gösteren söz "Biz, Türkler, bütün tarihî hayatımızca hürriyet ve istiklale timsal olmuş bir milletiz!" – Atatürk

	Ömer 2. En çok üzümde görülen olgunlaşma belirtisi 3. Saçta, sakalda beliren beyazlık	2. Bazen teklik birinci kişi zamiri "ben" yerine kullanılan bir söz "Biz kendisini aldığımız zaman vücudu pek ince idi." - H. R. Gürpınar
2	ben (II): a. hlk. 1. Olta veya tuzağa konulan yem 2. Kuşun yavrusuna taşıdığı yem	biz (II): a. 1. Katı bir şeyi dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan, çelikten yapılmış, sivri uçlu ve ağaç saplı araç, tığ "Kunduracı bizi." 2. Maraş işinde kalın karton parçalarının iğneyi kırmamasını sağlamak ve delik delmek işleminde kullanılmak üzere hazırlanmış tahta saplı, ince sivri uçlu bir çuvaldız türü
3	ben (III): zm. 1. Teklik birinci kişiyi gösteren söz "Bütün sevgileri atıp içimden / Varlığımı yalnız ona verdim ben" - A. K. Tecer 2. <i>a. ruh bil.</i> Kişiyi öbür varlıklardan ayıran bilinç 3. <i>a. fel.</i> Bir kimsenin kişiliğini oluşturan temel öge, ego	biz (III): a. hay. b. Ülkemiz sularında yaşayan bir tür mersin balığı, şip (Acipenser nudiiventris)

Farklı anlamları olan *ben* kelimesi için madde başlarının sıralanışı *isim, isim (halk ağzında)* ve *zamir*; *biz* kelimesi için madde başlarının sıralanışı *zamir, isim ve isim (terim/hayvan bilimi)* biçiminde yapılmıştır. Bu, benzer kapsamlara sahip (Üçer farklı anlamları var ve bu üç farklı anlamın ikisi isim, birisi zamirdir.) iki farklı eş adlı sözcükler için farklı iki sözlüksel sıralama düzeni demektir.

Tablo 8: Sen/siz madde başlarının Türkçe Sözlük'teki görünümü

"Sen ve Siz" kelimelerine ait sözlüksel bilgilerin düzenlenmesi		
Sıra	Tekil	Çoğul
1	Sen: <i>a.</i> Teklik ikinci kişiyi gösteren söz	Siz: <i>zm.</i> 1. Çokluk ikinci kişi zamiri 2. Bir kişiye saygı ve incelik belirtisi olarak kullanılan bir seslenme sözü

Sen ve *siz* madde başlarının bir tek karşılıkları bulunmaktadır. Bu yüzden bu kelimeler eş adlı değildir. Dolayısıyla *sen* ve *siz* madde başları için eş adlılıkla ilgili ve bütüncül yapıyı ilgilendiren herhangi bir sözlüksel düzenleme söz konusu değildir.

Tablo 9: O/onlar madde başlarının Türkçe Sözlük'teki görünümü

"O ve Onlar" kelimelerine ait sözlüksel bilgilerin düzenlenmesi		
Sıra	Tekil	Çoğul
1	o (I): ünl. (o:) Şaşma, beğenme vb. duyguları belirten bir seslenme sözü "O, maşallah ne güzel!"	onlar (I): a. mat. Ondalık sayı sistemine göre yazılan bir tam sayıda sağdan sola doğru ikinci basamak

2	o (II): sf. 1. Uzakta olan, hakkında konuşulan kimse veya şeyi belirten bir söz "O kış, önceki kışlardan daha az üşüdüm." - N. 2. <i>zm.</i> Teklik üçüncü kişiyi gösteren bir söz "Ben uyandığım zaman o gitmişti." - R. H. Karay Cumalı 3. <i>zm.</i> İki veya daha çok şeyden, daha önce sözü geçenini gösteren bir söz	onlar (II): zm. O şahıs zamirinin çokluk biçimi
3	o (III): kim. Oksijen elementinin simgesi	

O madde başları ile *onlar* madde başları sıralanışı arasında bir uyum bulunmamaktadır. *O* için en sona alınan terim anlamı, *onlar* için ilk sıradadır. *O* madde başlarını teknik açıdan inceleyen kullanıcılar, aynı zaman da şu soruyu sorabilirler: Sözlükte uzun *o* sesinden ibaret olan madde başı, normal *o* sesinden oluşan madde başından önce mi yazılmalıdır?

Tablo 10: Ben, sen, o, biz, siz, onlar madde başlarının Türkçe Sözlük'teki sözcük türü bakımından bütüncül yapısal görünümü

"ben, sen, o, biz, siz, onlar" maddelerinin sözlüksel dizilişi						
Sıra	Ben	sen	o	biz	siz	onlar
1	isim	isim	ünlem	zamir	zamir	isim (terim)
2	isim (halk ağzında)		sıfat	isim		zamir
3	zamir		zamir	isim (terim)		
4						

Ben, sen, o, biz, siz, onlar sözlük birimlerinden *ben, o, biz, onlar* madde başları eş adlıdır ve birden fazla madde başına sahiptir. *Türkçe Sözlük*'te eş adlı madde başları için, bu dört eş adlı madde başı göz önünde bulundurulduğunda, herhangi bir sıralama düzeni sunmamaktadır. Bu maddelerin madde başı (I), madde başı (II) vb. sıralaması, ne kelimelerin kullanım yaygınlığına ne de sözcük türü hiyerarşisine uymaktadır.

B. Sözlük'te Sözcük Türü Etiketleri ve Bilgilerin Tutarlılığı

Sözlükler temelde birer kelime listesidir. Ancak bu listeler kelimelere ait pek çok özelliği de barındırabilir: *temel anlam, yan anlam, mecaz anlam, eş anlam, zıt anlam, yapı bilgisi, sözcük türü bilgisi, söz dizimi bilgisi, köken bilgisi, yazım bilgisi...* Bu bilgiler kelimelere özgüdür ve kelimedenden kelimeye değişirler. Yani bunlar, kelimeyi diğerlerinden ayıran, onun kimliğini oluşturan bilgilerdir. Bu kadar çok bilgi, sözlükte kullanıcıları yönlendiren terimlerle birlikte kullanılır. Bu terimlerin her biri bir etikettir ve kitap biçiminde yazılan, sınırlı bir alana sahip sözlüklerde genellikle kısaltmalarla gösterilir. Bu yüzden kullanıcılar sözlüklerde pek çok kısaltılmış etiket ile karşılaşır. Örneğin nesnesiz etiketi *nsz.*, zamir etiketi *zm.*, Arapça etiketi *Ar.* kısaltılmış etiketlerdendir. Yerden tasarruf ettiren bu sözlüksel işaretleri kullanıcıların doğru okumaları ve anlamlandırabilmeleri için genellikle sözlüklerin giriş kısmında, yani ön bölümde,

bir kısaltmalar listesi verilir. *Türkçe Sözlük*'te sözcük türü bilgisi; ad için *a.*, sıfat için *sf.*, zamir için *zm.*, zarf için *zf.*, bağlaç için *bağ.*, ünlem için *ünl.*, edat için *e.*, yardımcı fiil için *yar.* kısaltılmalarıyla gösterilmiştir. *Türkçe Sözlük*'te fiil türünü gösteren doğrudan bir etiket yoktur. Onlar, sözdizimsel etiketlerle gösterilmiştir. Örneğin *-de* etiketi, *-de* durum ekiyle kullanılan fiil anlamındadır. Aynı biçimde *-le* etiketi, *ile* edatıyla kullanılan fiili göstermektedir. Sözlüğün güvenilirliği açısından bu etiketlerle diğer sözlüksel girdilerin (tanımların ve tanıklama cümlelerinin) uyumlu olması, anlam bilimsel açısından denk durumların da eşdeğer etiketler içermesi oldukça önemlidir.

Türkçe Sözlük'te *ben*, *sen*, *o*, *biz*, *siz*, *onlar* maddelerinde şu sözcük türü etiketleri ve diğer sözlüksel bilgiler yer almaktadır:

ben (I): a.

1. Çoğu doğuştan, tende bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartı
"Dedim tane tane olmuş benlerin / Dedi zülfüm değdi tel yarasıdır" - Âşık Ömer
2. En çok üzümde görülen olgunlaşma belirtisi

3. *hlk.* Saçta, sakalda beliren beyazlık

ben (II): a. hlk.

1. Olta veya tuzağa konulan yem
2. Kuşun yavrusuna taşıdığı yem

ben (III): zm.

1. *zm.* Teklik birinci kişiyi gösteren söz
"Bütün sevgileri atıp içimden / Varlığımı yalnız ona verdim ben" - A. K. Tecer
2. *a. ruh b.* Kişiyi öbür varlıklardan ayıran bilinç
3. *a. fel.* Bir kimsenin kişiliğini oluşturan temel öge, ego

Sen: a.

Teklik ikinci kişiyi gösteren söz

o (I): ünl. (o:)

Şaşma, beğenme vb. duyguları belirten bir seslenme sözü
"O, maşallah ne güzel!"

o (II): sf.

1. Uzakta olan, hakkında konuşulan kimse veya şeyi belirten bir söz

"O kış, önceki kışlardan daha az üşüdüm." - N.

2. *zm.* Teklik üçüncü kişiyi gösteren bir söz

"Ben uyandığım zaman o gitmişti." - R. H. Karay Cumalı

3. *zm.* İki veya daha çok şeyden, daha önce sözü geçeni gösteren bir söz

o (III): *kim.*

Oksijen elementinin simgesi

biz (I): *zm.*

1. Çokluk birinci kişiyi gösteren söz

"Biz, Türkler, bütün tarihî hayatımızca hürriyet ve istiklale timsal olmuş bir milletiz!" – Atatürk

2. Bazen teklik birinci kişi zamiri "ben" yerine kullanılan bir söz

"Biz kendisini aldığımız zaman vücudu pek ince idi." - H. R. Gürpınar

biz (II): *a.*

1. Katı bir şeyi dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan, çelikten yapılmış, sivri uçlu ve ağaç saplı araç, tığ

"Kunduracı bizi."

2. Maraş işinde kalın karton parçalarının iğneyi kırmamasını sağlamak ve delik delmek işleminde kullanılmak üzere hazırlanmış tahta saplı, ince sivri uçlu bir çuvaldız türü

biz (III): *a. hay. b.*

Ülkemiz sularında yaşayan bir tür mersin balığı, şip (Acipenser nudiiventris)

Siz: *zm.*

1. Çokluk ikinci kişi zamiri

2. Bir kişiye saygı ve incelik belirtisi olarak kullanılan bir seslenme sözü

onlar (I): *a. mat.*

Ondalık sayı sistemine göre yazılan bir tam sayıda sağdan sola doğru ikinci basamak

onlar (II): *zm.*

O şahıs zamirinin çokluk biçimi

Bu etiketler ve diğer sözlüksel girdiler parçacıl yapı açısından değerlendirildiğinde dil bilgisi etiketleri ile tanımlar arasında bir uyum olduğu (sen maddesi hariç) söylenebilir. Ancak

sen madde başının tanımı ile *siz* madde başının birinci tanımı, anlam bilimsel açıdan denktir. Ancak denk tanımlar için *sen* maddesindeki dil bilgisel etiket *isim*, *siz* maddesindeki dil bilgisel etiket *zamirdir*. Bu, parçacıl yapı açısından bir sözlüksel tutarsızlıktır. *Türkçe Sözlük*'e sözcük türü bilgisi bakmak için başvuranlar, bu iki farklı etiket karşısında “Acaba tanımların karşılığı olarak hangi sözcük türü doğrudur?” ikilemini yaşarlar. Böylece bilgilenmek, zihinlerindeki sorulara çözüm için sözlüğe başvuranların zihinleri bulanır ve doğal olarak sözlüğe olan güvenleri azalır. *Türkçe Sözlük*'ün doğru ve itimat edilir bilgi sunma işlevini yerine getirebilmesi için bu ve buna benzer tutarsızlıkların giderilmesi gerekmektedir. Ayrıca *ben*, *sen*, *o*, *biz*, *siz*, *onlar* maddelerinde dil bilgisi açısından eş değer durumlar için verilen tanımlamalar göz önünde bulundurulduğunda, şu dört farklı sözlüksel girdinin olduğu görülür:

Ben: zm. Teklik birinci kişiyi gösteren söz

Sen: a. Teklik ikinci kişiyi gösteren söz

O: zm. Teklik üçüncü kişiyi gösteren bir söz

Biz: zm. Çokluk birinci kişiyi gösteren söz

Siz: zm. Çokluk ikinci kişi zamiri

Onlar: zm. O şahıs zamirinin çokluk biçimi

Bu altı eş değer durumun benzer tanımlamalarla sözlüğe işlenmesi, *Türkçe Sözlük*'ün kalitesini arttıracaktır.

Sonuç ve Öneriler

İyi sözlük, kullanışlı ve doğru bilgiler veren sözlüktür. Fakat iyi bir sözlüğün nasıl oluşturulacağı ve içeriğinin ne olacağı hakkında uluslararası kabul görmüş bir düşünce bulunmamaktadır. Bunun yerine sözlükleri iyileştirecek, onları istenen başvuru kaynakları haline getirecek çeşitli araştırma ve uygulamalar yapılmaktadır (Baskın, 2014: 447). Bu araştırma ve uygulamaların hedefi, eserin yazım aşamasında fark edilmeden yapılan veya planlama, ekip, veri toplama, üretim vb. faktörlerden kaynaklanan yanlışları ortaya çıkarma ve tespit edilen eksiklikleri gidermeye yönelik çözümler üretmek ya da yeni yazılacak sözlüklere bir çerçeve çizmektir. Zira sözlük uzun bir çalışma sürecinin ürünüdür ve bu süreci kontrol etmek, onca karmaşık veriyi noksansız işlemek mümkün değildir. Araştırmacılar, uzun çalışma sürecinin bir ürünü ve yapılan işin görünen kısmı olan ellerindeki eserlerin yapı ve içerik incelemesini yaparak sözlük hazırlayanlara yardımcı olurlar. Böylece bir esere dönüşene dek yapılan planlama, veri toplama, verilerden amaca uygun bir seçki hazırlama aşamaları ile yazım ve yayımlama safhalarında yapılan hataların düzeltilmesi fırsatı ortaya çıkar.

Türkçe Sözlük'te madde başları, diğer pek çok modern sözlükte olduğu gibi, Türkçenin alfabe düzeni esas alınarak göre dizilmiştir. Bu tür bir dizilimde sözlük yazarlarını zorlayan en önemli durum, benzer yazılışlara sahip kelimelerin hangisinin madde başı olacağı ya da hangisinin madde içinde verileceği hususudur. Buna karar vermek için benzer yazılışların çok anlamlılıktan mı, yoksa eş adlılıktan mı kaynaklandığını bilmek gerekir. Bu yüzden çok anlamlılık ve eş adlılık Türkçe sözlüklerde, üzerinde durulması gereken iki önemli konudur (Yavuzarslan, 2010: 66). Çok anlamlılık, anlam genişlemesi yoluyla kelimenin asıl anlamı ile olan ilişkisini kaybetmeden yeni anlamlar kazanmasıdır (Korkmaz, 2007: 61). Genel sözlüklerde temayül, bu birbiriyle ilişkili anlamların (temel, yan, mecaz, terim, deyim, kalıplaşmış söz vb.), yani çok anlamlılığın, aynı madde içinde verilmesi ve bunların 1, 2, 3... biçiminde numaralandırılmasıdır. Ancak, ilişkisel olmayan birden fazla anlamın olması durumunda (eş adlılık) her farklı anlam için ayrı bir madde hazırlanmalıdır. Eş adlı sözcükler de madde başı (I), madde başı (II), madde başı (III) vb. biçiminde yazılmalıdır.

Sözlük hazırlayanların, anlamları ve bazen de türleri farklı ama yazılışları aynı olan madde başlarından hangisini önce, hangisini sonra yazılacaklarına karar verirken kullanılabilecekleri farklı sözlüksel düzenlemeler mevcuttur. Bunların en çok bilinenleri yaygınlık ve sözcük türleri hiyerarşisidir. Yaygınlık, anlamları (ilişkisel olan veya olmayan) birden fazla olan sözcüklerin bir anlamının, insanlar tarafından diğer anlamlara nazaran daha fazla kullanılmasıdır. Yaygınlık ilkesine göre genel sözlük yazacak olanlar, eserlerine dâhil edecekleri ve madde başı yapmayı planladıkları sözcükleri belirlerken güncel kullanıma dayalı bir derlem oluşturmalı ve eş adlı olanların kullanım sıklığını belirlemelidirler. Sonra onları yaygın olandan daha az yaygın kullanılabilecek olanlara veya bunun tam tersi bir düzenle dizmelidir. Bu araştırmada ele alınan “*ben, sen, o, biz, siz, onlar*” madde başları, ne yaygınlık ilkesi ne de başka bir madde başı dizme ilkesine göre yazılmıştır. Bu yüzden bu madde başları yaygınlık ilkesi dikkate alınarak yeni dizilebilirler. Sözlük yazarlar yaygın olandan daha az kullanılabilecek doğru madde başlarını şu şekilde yeniden değerlendirebilirler:

Tablo 11: “Ben, sen, o, biz, siz, onlar” madde başlarının Türkçe Sözlük’te en yaygın kullanımdan daha az olana doğru yeniden dizilme biçimi

“ben, sen, o, biz, siz, onlar” maddelerinin olması gereken sözlüksel dizilişi						
Sıra	Ben	sen	o	biz	siz	onlar
1	zamir	zamir	zamir	zamir	zamir	zamir
2	isim		isim (terim)	isim		isim (terim)
3	isim (halk ağzında)			isim (terim)		
4						

Sözlük yazarları bütüncül yapıda madde başlarını alfabetik olarak dizmeye karar verdiklerinde eş adlı sözcükler için yaygın kullanımı dikkate almadan farklı çözüm yolları

üretebilirler. Bunların birisi de sözcük türleri hiyerarşisidir. Bu, sözcük türleri arasında bir sıralama yapmayı gerektiren madde başı organizasyonudur. Sözlük yazarları bu yöntemi tercih ettiklerinde isim, sıfat, zamir, zarf, edat, ünlem, bağlaç, fiil gibi bir sıralama yaparlar. Bu sıralamayı da kendileri belirlerler. Önemli olan tercih edilen madde başı diziliminin kullanıcılara açıklanması ve kullanıcıların tüm benzer durumlarda aynı düzenlemeleri görmesidir. *Türkçe Sözlük*, eş adlı madde başlarının diziliminde sözcük türleri hiyerarşisini dikkate almamıştır. “Ben, sen, o, biz, siz, onlar” maddelerinden eş adlılık arz eden “ben, o, biz ve onlar” için farklı farklı madde başları dizileri bulunmaktadır. Bu, sözlüğü kullanmayı zorlaştıran bir durumdur. Onun kullanıcı dostu olması için eş adlı maddelerin gözden geçirilerek belli bir ölçüte göre yeniden dizilmesi gerekmektedir.

Kullanıcılar sözlüklerde pek çok dil bilgisel bilgi bulabilirler. Özellikle sözcük türlerine ait bilgiler hemen her sözlükte bulunur. Sözcük türleri, kitap biçimindeki sözlüklerde genellikle madde başından hemen sonra ve kısaltılmış bir etiketle yazılır. *Türkçe Sözlük*’ün güvenilir ve doğru bilgiler sunan, insanların itimat ettiği bir eser hüviyetini koruması için bu etiketlerin açıklamalarını birbiriyle uyumlu kılması, eş değer durumların da denk etiketlerle yazılması gerekir. Zira sen maddesindeki dil bilgisel etiket ile siz maddesindeki dil bilgisel etiket, anlam bilimsel açıdan denk durumlar için farklı yazılmıştır. Sözlük yazarları, sen maddesindeki etiketi değiştirmeli ve verilen tanımın karşılığının zamir olduğunu göstermelidir. Ayrıca dil bilgisel açıdan denk durumlar benzer ifadelerle tanımlanmalıdır. Benzerlik, kullanıcıların özellikle de öğrencilerin o dil bilgisel kategoriyi daha iyi anlamalarına yardımcı olacaktır. Bunun için *Türkçe Sözlük*, dil bilgisi uzmanları tarafından tekrar tekrar gözden geçirilmeli ve tespit edilecek uyumsuzlukların (dil bilgisel etiket – tanımlama, aynı dil bilgisel kategorilerin farklı etiketlenmesi, tanımlanması vb.) acilen giderilmesi gerekmektedir. Bu, sözlüğün kullanıcı dostu, güvenilir bir eser olma niteliğini arttıracaktır.

Kaynaklar

- ATKINS, B. T. S. ve RUNDELL, M. (2008). *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- AYDIN, M. (2007). *Dilbilim El Kitabı*, İstanbul: 3F Yayınları.
- AYVERDİ, İ. (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük (Tek Cilt)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BANGUOĞLU, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumları Yayınları.
- BASKIN, S. (2014). Türkiye ve Dünyada Sözlük Bilimi: Tanımı, Kapsamı ve Diğer Bilimlerle İlişkisi. *International Journal of Language Academy*, 2(4), 445-457.
- BAYKUL, Y. (2000). *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme: Klasik Test Teorisi ve Uygulaması*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- BEJOINT, H. (2000). *Modern Lexicography*. New York: Oxford University Press.
- BİLGİN, M. (2002). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- DELİCE, H. İ. (2012a). *Sözcük Türleri*. Sivas: Asitan Yayınları.
- DELİCE, H. İ. (2012b). Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir? *Turkish Studies*, 7(4), 27-34. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1822563236_DeliceH.%C4%B0brahim_S-prof-27-34.pdf (Erişim Tarihi: 24.04.2016).
- DERZHANSKI, Ivan A. (2009) Bi- and Multilingual Electronic Dictionaries: Their Design and Application to Low and Middle Density Language. *Language Engineering for Lesser-studied Languages* (ed.Sergei Nirenburg), 117-135. Amsterdam: IOS Press.
- DURMUŞ, İ. (2010). Arapça Sözlük Yazımı: Farklı Yöntem ve Türler. *Türkiye’de ve Dünya’da Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri*, 334-343, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- EKER, S. (2011). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERGİN, M. (1998). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayın.
- GIBBON, D. (2012). Resources for Technical Communication Systems. *Handbook of Technical Communication* (ed. Alexander Mehler, Laurent Romary, Dafydd Gibbon), Berlin ve Boston: Walter de Gruyter GmbH.
- GOUWS, R., H. (2015). Wie is die teikengebruikers van eentalige aanleerderwoordeboek?, *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 55(3), 343-355. doi. 10.17159/2224-7912/2015/v55n3a2
- GÜLER, N., Kaya Uyanık, G., ve Taşdelen Teker, G. (2012). *Genellenebilirlik Kuramı*. Ankara: Pegem Akademi.
- HARTMANN, R. R. K. (2001). *Teaching and Researching Lexicography*. Essex: Pearson Education Limited.
- HARTMANN, R.R. ve James, G. (1998). *Dictionary of Lexicography*. London: Routledge.
- JACKSON, H. (2002). *Lexicography: An Introduction*. London: Taylor & Francis Routledge.
- KARAAĞAÇ, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAAĞAÇ, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumları Yayınları.
- KIRKNESS, A. (2004). Lexicography. *The Handbook of Applied Linguistics* (ed. A. Davies & C. Elder), 54–81. Oxford: Blackwell.
- KOCAMAN, A. (1998). Dilbilim, Sözlük, Sözlükçülük. *Kebikeç*, 6, 111-114.
- KOMİSYON (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dili Kurumu.
- KORKMAZ, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri - Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dili Kurumu.
- LANDAU, I., S. (2001). *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NIELSEN, S. (1990). Lexicographic macrostructures. *HERMES-Journal of Language and Communication in Business*, 3(4), 49-66.
- SVENSEN, B. (2009). *A Handbook of Lexicography: The Theory and Practice of Dictionary-Making*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TEKİN, H. (2009). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- TRIPPEL, T. (2006). *The Lexicon Graph Model: A Generic Model for Multimodal Lexicon Development*. Almanya: AQ-Verlag

- TRIPPEL, T. (2010) Representation Formats and Models for Lexicons. *Linguistic Modeling of Information and Markup Languages: Contributions to Language Technology* (ed. Andreas Witt, Dieter Metzing), 165-184. Mannheim: Springer.
- USTA, H. İ. (2010). Sözlükçülük ve Sözlük Araştırmacılığı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 92-101.
- YAVUZARSLAN, P. (2010). Tarihi ve Çağdaş Türkçe Sözlüklerde Homonymous (eşadlı) ve Homographic (eşyazımlı) sözcükler. *Türkiye’de ve Dünya’da Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri*, 66-72, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- YENER, M. L. (2007). “Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine”, *Turkish Studies*, 2 (3), 606- 623. <http://turkishstudies.net/sayilar/sayi5/yenermustafalevent.pdf> (Erişim Tarihi: 27.10.2016).
- YULE, G. (2010). *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ZÜLFİKAR, H. (2008). Dünden Bugüne Türkçe. *Türk Dili*, 681, 224-229.